

Токмань Г. Л.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

КОЗАЦЬКЕ VERSUS КОЛОНІАЛЬНЕ В РОМАНІ ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО «ГРІХ БЕЗ ПРОЩЕННЯ»

Статтю присвячено роману Феодосія Рогового (1925–1992) «Гріх без прощення», що став останнім у творчій біографії автора. порушено проблему визначення концептів, зокрема зроблено спробу окреслити протилежні за змістом концепти політологічного напрямку – колоніальне, козацьке. У тексті роману відчитано сенси, які ці концепти містять, і доведено їхню смислову протилежність. У колі уваги також перебуває стиль автора, досліджено поетикальні засоби оприявлення сенсів обох концептів. Теоретичною засадою дослідження є метод концептуального аналізу, притаманний когнітивному літературознавству. Концепти розглядаються у їхній смисловій наповненості і художньо-образному втіленні в тексті. Концепт козацьке, поданий як природний для ментальності українців, містить сенси: свобода особистості, споконвічність духовних цінностей, вірність правді, хоробрість і мужність у боротьбі, право на власну землю і справедливість, відданість ученню Ісуса Христа і Вітчизні, екзистенційне прийняття козацької філософії існування, щирість і чесність стосунків, близькість до природи в побутуванні, пам'ять про козацтво як джерело наснаги у важкі для нації часи. Репресії, примусова праця, табори, насильницька колективізація, голод, виснажлива праця без винагородження, нерівність, відмова від споконвічного способу життя, потоптання святощів, нівечення природи, затоплення предківських земель. З цього складається концепт радянсько-колоніального, оприявлений у романі в історіях життя персонажів твору. Ф. Роговий поширює суперечність колоніального і козацького на існування людства і замислюється над результатом протистояння імперського і суверенного, тоталітарного і демократичного, кривди і правди. Сенси концептів утілено в такі художні явища, як: потік емоцій, усно-розмовне діалектне мовлення персонажів, натуралістична деталь, сюрреалістична візія, життєва подія, гумор, мовна формула, образ-символ, інтертекстуальність.

Ключові слова: роман Феодосія Рогового, концепт, колоніальне, козацьке, сенс, нація, особистість, поетика.

Постановка проблеми. Проза Феодосія Рогового – яскравий феномен української літератури доби останньої чверті ХХ століття. Її феноменальність передовсім у концентрованому, оригінальному художньому вираженні національної ментальності та фіксації її форм певного часу й місця. Цьогоріч минуло 100 років від дня народження письменника, але досі актуальними залишаються слова Івана Дзюби, винесені ним у назву передмови до видання творів письменника в серії «Бібліотека Шевченківського комітету»: «Високо поцінований і мало прочитаний» [2, с. 7]. Особливо це стосується останнього, незавершеного роману Ф. Рогового «Гріх без прощення», складна проблематика якого потребує вивчення. Письменник поєднав вічне і минуле, показав їх нерозривну пов'язаність, адже у трибі життя, усному мовленні, конкретиці живої історії, наче крупинки золота, міститься українська ідентичність. Ця ідентичність перейде в інакші форми, зазнає

інших історичних проявів, але зберегти пам'ять і вдячність, і покуту за минуле життя національної душі потрібно задля тривання українськості, задля уроків, культури, історичної і художньої – образної, архетипної – пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Ф. Рогового досліджували І. Дзюба, П. Загайко, Л. Зубак, В. Мелешко, Ю. Роговий, М. Шевченко та інші; у формі рецензій висловлювали свої роздуми В. Брюховецький, В. Воловець, М. Наєнко, Б. Харчук. Юрій Роговий у художньо-документальній формі розповідає про останній роман батька, робота над яким обірвалася смертю: «Третє травня 1992 року. Батько сидить за столом і дописує “Гріх без прощення”. Кажє, що вже знає, чим завершити і розпочати новий роман “Скажи мою кончину, Господи”... Домовляємося наступного дня всією родиною йти на сільське кладовище до моєї бабусі Марії, а його Матері, та до мого брата Борі, а його Сина, – наступав

Поминальний Понеділок. На прощання Він якось довго-довго дивився на нас – дітей і онуків – і мовчав. Всі ніби про щось здогадувались, але боялися признатися... Між 3-ю і 4-ю годинами ранку в наше вікно постукали: “Ви спите?! А там помер батько!!!”» [6, с. 35]. Іван Дзюба окреслив місце роману у творчості автора, акцентувавши на сміливості задуми: «... це мав бути свого роду історичний підсумок шляхам його постійних героїв та всьому, що вони пережили – як частина українського народу» [2, с. 22]. Одним з таких підсумків вважаємо протиставлення концептів колоніальне і козацьке в романі, який, на нашу думку, є видатним явищем у національній літературі. Його текст малодосліджений. Зокрема, проблема визначення концептів козацького і колоніального у їхньому зіткненні в цьому творі ще не порушувалася в літературознавстві.

Постановка завдання. Любов Зубак, яка захистила кандидатську дисертацію на тему «Творчість Феодосія Рогового. Проблематика і стиль» (2010), у статті «До літературного портрета Феодосія Рогового» (2024) завершує свій огляд творчості письменника запитанням: «Чи вистачить нас на те, щоб зуміли зрозуміти й оцінити глибинні смисли, якими нуртує проза цього блискучого прозаїка-авангардиста, що народився і жив у провінції і помер зовсім не в Парижі?» [3]. Ставимо за мету визначити глибинні смисли (сенси) концептів козацького й колоніального в романі «Гріх без прощення».

Теоретичною засадою дослідження є метод концептуального аналізу, властивий когнітивному літературознавству. Тетяна Бовсунівська пише: «Отже, концептуальний аналіз передбачає звернення до сенсів, які можуть фокусуватися як окремими словами, так і словосполученнями, типовими пропозиціями, конкретними висловлюваннями, окремими текстами і навіть циклами текстів» [1, с. 14]. Учена тлумачить процес концептуалізації як фіксацію у свідомості людини певних сенсів, які складають уявлення про світ у формі концептів. Спираючись на думку М. Тернера, потверджує узагальнювальний характер концептів і водночас різноманіття й можливе різночитання сенсів, що його формують. Будемо послідовно йти за конкретикою образного тексту, адже «ядро концепту складають конкретно-образні характеристики, які є результатом чуттєвого сприйняття світу, його буденного аспекту. Абстрактні ознаки є похідними стосовно конкретно-образних» [1, с. 14]. Ставимо завдання: конкретизувати концепти козацьке і колоніальне в романі «Гріх без

прощення», наповнивши їх сенсами, відчитаними в образах твору, і довести когнітивну протилежність цих концептів.

Виклад основного матеріалу. У романі «Гріх без прощення» Феодосій Роговий зображує явища радянщини і козащини. Він акцентує на природності козацької філософії існування для українців і чужості радянсько-комуністично-імперської ідеології, насадженої московськими зайдами та своїми колаборантами за допомогою репресивних методів й обдурювання. Визначивши колоніальне і козацьке як концепти, окреслимо їхню філософську, історичну, психологічну, політологічну глибину та засоби образного втілення.

Слова П. Куліша в епіграфі до роману «Ой широко, ой глибоко / Думкою займаю...» вповні реалізовано у тексті. Протилежність радянщини і загалом колоніального становища України її волелюбному й шляхетному козацькому духові показано переконливо – і на конкретних прикладах життя героїв твору, і у символічних образах-узагальненнях. Назвемо прояви сенсів у тексті твору.

Воля, свобода особистості – основа козацького духу нації. Уже на перших сторінках роману навіть душі померлих, окликаючи оповідача на Великих Поминках, завважають: «Ти тільки, мовляв, не бійся, ніхто тебе в нас не заневолить. Не затиснуть ні душі, ні тіла...» [5, с. 412]. Пошуки волі – як щоденного сенсу життя – головні в духовному існуванні героїв роману. Митько Михлик каже подумки сам собі: «Шукай, Митьку, шукай сам собі вихід до волі над ґрунтами, а паче них – над пам'яттю землі, що годує» [5, с. 421]. Єдність власної землі і волі – основа реалізації козацького духу в житті українського селянина.

Мрія, нав'язувана нації більшовиками, різко відрізняється від цієї, заповітної. Автор зображує її з гумором, іронічно. «Про ночви для купання, бач, і не згадую... хоч обіцяно ще к тому празнику сімнадцятого года... ось-ось, мовляв, будемо в лотерею грати, будуть і ночви, і труси, і втиральники з Китаю <...> Дури, дури, та знай міру: ти ще моєму дідові рай обіцяв, дулями обтикуючи його світле майбутнє...» [5, с. 414]. Облуда і підміна цінностей зі споконвічних, духовних на примарні та матеріальні – психологічний смисл активності компартійців.

Мета Михлика і його товариша Вікентія – вирватися з цього кола облуди, безземелля й неволі. «Оддай лучче отой острів, я Січ робитиму... Хоч і в морі, а близько при березі» [5, с. 414]. Мрія про відродження нації в романі Ф. Рогового втілена

в простий зримий образ – Нової Січі для сучасних українців.

Автор пише про козацьку принциповість, вона у вірності Правді. До прийняття більшовизму треба ставитися так, як ставилися козаки до вимушених несправедливих присяг. Ідучи за словами Богдана Хмельницького, Ф. Роговий пише: «А більше за всякі присяги зобов'язані ви своїй вітчизні – самою природою – і вірі святій <...>» [5, с. 415]. Природа, вітчизна, воля – складники концепту козацького, піднесеного письменником.

Назва твору засвідчує необхідність покути для багатьох. Передовсім, для владців. «Спокутується за гріхи тих мнених величин, всякої правлячої нечисті, званих в народі аглоїдами, хто так чи інакше наживає собі розкоші з поту і крові ближнього» [5, с. 415]. У романі показано цілу низку таких гріхів, яким прощення немає. Кожний з них – частина концепту колоніального, зокрема розуміння становища України за часів її належності до СРСР.

Розкуркулення, виселення, примусова праця, табори, насильницька колективізація, голод, виснажлива праця без винагородження, нерівність, відмова від споконвічного способу життя, потоптання святощів, нівечення природи, затоплення предківських земель... З цього складається концепт радянсько-колоніального, оприявлений у романі в незабутніх історіях життя посулян – його героїв.

Важка праця в колгоспі, тяжча за старе наймитування, показана через портретну деталь: «... чому в Підорванки зоприли на фермі ноги в ризяниках: наймичка в колгоспі, і нікому мос не болить» [5, с. 418]. Ф. Роговий – майстер як побутової натуралістичної деталі, так і сюрреалістичних візій, потоків емоцій. Поділ людей на ката і жертву в колоніальній Україні зображено як видіння Митька Михлика, який сидів у хаті, обіпершися об стінку, а ввижалася річка зі сліз і крові. «Митько чітко бачить, як вони – кров і сльози – зливаються з образами виджених людей, і все разом стає водою, річкою, сплетеною з двох кольорів і мільйонів у них голосів – батьків, материн, його, Марушчин... а над усіма то спливав, то геть занурювався в потойбічній, темно-червоному, як запечена під ударом кров, той... ошкірений образ з еполетом на плечі... з могутнім, громовим голосом, під яким інші шулилися, приникали до землі, як під обстрілом» [5, с. 419]. Річка зі сліз і крові мільйонів, ошкірений образ з еполетом набувають символічного значення, що узагальнює значення концепту колоніального в романі.

Сенс життя під «советах» оприявлюється також завдяки оповідам-історіям про травматичні, жорстокі вчинки *аглоїдів*. Така історія про те, як «куркулили» в селі. «Мордували вони Марушку, мордували – Герасько з Савусом – поки не придумали прищемляти їй пальці дверима... щоб захрускотіли, прищемляли... А її мальований човен тим часом лежав на дні у Козацькім лиманці...» [5, с. 425–426]. Історична правда в конкретиці події, простої, яких тоді було багато, у потоці емоцій людини, що постраждала від катів, притаманна роману Ф. Рогового.

Оригінальність художньої мови Ф. Рогового відзначена усіма дослідниками його творчості. Завважимо мовні формули, котрі ніби резюмують спогади й емоції героїв твору, наприклад: «Ось я власть, а ти низота – що ти проти мене: зімну, зітру, забуду...» [5, с. 426]. Проте забути – не вдається, саме про це роман Ф. Рогового.

Знаково те, що письменник закорінює колоніальні злочини більшовиків (*аглоїдів*) у минулий, царсько-імперській епосі. Приміром, розповідь про Архипа, дід якого – богатир з козацького сословія, служачи в царській армії був Кавун, а став Кавунов, переривається заувагою: «... Архипів дідусь був, кажуть, могутній і силою, і красою, і розумом, то його москалі й підробили, обрусили для своєї користі, бо так воно – спитайте в розумних – з давніх-давен робилося, щоб москалі в усьому були передніші, хоч би й нашим талантом, хоч ми їм і Москву заснували...» [5, с. 428]. Називання як Петра I, так і Сталіна як винуватців бід в Україні потверджує тяглість концепту колоніального в романі, та історичну основу цієї тяглості.

Найтяжчий злочин більшовиків – це знищення людей: і вбивства, і переривання родів, ненародження нащадків убитими. Оприявлюється, може, найтрагічніший сенс концепту колоніального. «... мали б ще один – не лишній! – рід козацький», – сокрушається оповідач про долю засланого в тундру Архипа. І бачить обірвані роди багатьох Архипів: «Не перейдуть імена їхні до синів і до внуків, і до пізніших нащадків на вічну славу, на любов і зразок...» [5, с. 429]. Гинули, як і сьогодні гинуть з вини московитів, найкращі, живі і ненародженні. І це найважчий гріх без прощення.

Тяглість притаманна і сенсам концепту козацького: козацький дух волі, власної землі, справедливості зображено і як спогад про минуле, і як сутність душі, якої не можна викоринити, яка прокидається і випростується, рветься назовні, у вчинки, правила існування нації. Деякі висловлювання з роману вражають актуальністю, гли-

биною думки і філігранною чіткістю її мовленнєвого вираження. «А як інакше, щоб не борючись, сягнути свободи? А як без неї викарабкатися з могильної ями, де встелено трупом, струснувши з себе страх і рабову покору?» [5, с. 429]. Тут, наче на камені, викарбуваний малюнок історії України: наша боротьба, втрати – фізичні і моральні – протягом віків. І мета – свобода, і усвідомлення, що без боротьби її не сягнеш, тож відчитуємо підтекстовий заклик до мужності, якої нині частині українців бракує.

«... віру забрали, од землі одірвали з м'ясом», – міркує Митько Михлик і хоче йти *робити Чесну Січ*. Пробуджуються сили в його душі й тілі, говорить голос крові. «Дідусь мій по матері з козацького стану, то чом би й собі не поселитися на острові, викопаю землянку, виплету сітки на рибу... розведу корів чи овець – стану вільним заволокою» [5, с. 434]. Чому саме *Чесну Січ*? Бо сутнісною рисою московсько-комуністично-колоніального є злодійство на всіх рівнях суспільства. «... власті підпільно торгують кожен, як своїм, хто до чого приставлений, пиячать нищечком та діляться нашими скарбами; ми підпільно крадемо та складаємо (теж за чаркою) про владу анекдоти...» [5, с. 434]. Усе суспільство за СРСР оповідач називає підпільниками, викриваючи ще одну його рису – лицемірство.

Козацький сенс – це гордість, упевненість у праві на свободу. «Хто мене за Чесну Січ потягне до одвічальності?..» [5, с. 435] – риторично запитує Митько Михлик. Не потягнули, але побили люто. Проблема відповідальності (одвічальності) одна з провідних у романі, підтекстово присутня вже в його назві. Сенсом концепту колоніального є й те, що багато людей повірили в неправду, тож відповідальність за розор України лежить й на народів. «... Боже мій праведний, навіщо допустив нас до розору... навіщо нам послав спокусу повірити в тяжку неправду? Кого тягти до одвічальності?.. В нетлінних писаннях так і сказано: не терпи ніякої неволі... а насильникові нехай Бог нічим не помагає» [5, с. 437]. Ф. Роговий – чесний і суворий в оцінках письменник. Відповідальність за злочини більшовиків лежить на Москві і місцевих зрадниках – *аглоїдах*. Покірна й легковірна частина нації також має *одвічальність* перед історією.

Феодосій Роговий дає виразні емоційні назви колоніальному московському режиму, у яких сконденсовано сутність явища: *людоджерна нечиста сила, стоохранна Неправда*. Герой його роману, змучений *засланським Казахстаном* й колгосп-

ним рабуванням, не може підняти суспільство на боротьбу, але здатен зробити власний вибір козацького існування: «... взяти собі в імені той острівець, чистенький, як моя душа, і завести на ньому нову Січ та козацьке прожиття на ній» [5, с. 450]. Величезна *стоохранна сила* зіткнулася з індивідуальним, посильним проявом козацького українського духу – у цьому зіткненні конфлікт, який рухає головною сюжетною лінією роману.

Сергій Кримський, видатний український філософ родом з Бахмута, назвав три архетипні основи української ментальності – дім, поле, церква [4]. Нищення ментальних засад нації – сенс концепту колоніального в романі. «Добро і Правду мені обіцяв, хлопче в синій сорочці, сам Христос, але ми в нього через Прокопа Більшовика не повірили – повірили в якогось інородного чоловіка в бороді», – подумки звертається до охоронця будинку районної комвлади Митько, який прийшов сюди по дозвіл на користування острівною землею. Його не впустили навіть до будинку, бо не записався заздалегідь.

Незнищенність козацького духу в українцях і його пов'язаність з ученням Ісуса Христа – сенс концепту козацького в романі. Митько хоче і словом утіхи, і часточкою з торбини для кожного стрічного пом'янути всіх мерлих і живих страждальців – «Бог власкавиться і дасть тобі козаччину...» [5, с. 452]. У творі поруч зі Сковородинівським філософським сильний екзистенціальний струм: екзистенційний вибір і спрямованість життя до смерті. Жінка з легкими небесними руками, яку Митько бачить лиш із заплющеними очима, нагадує йому: «Що жити їм лишилося менше або й зовсім трішки... ну, може, з дитячу пучечку, і, отже, мусимо ошадно й бережно собою управлятися – кожним кроком, кожною минутиною, – якщо ти, Митьку, так увірував ще за свого життя здобутися на власну землю, якщо до пекучих сліз кортить тобі козацької волі, як і кожному суццюму» [5, с. 453]. Екзистенційна, індивідуальна, неповторна присутність козацької філософії життя в українців – сенс козаччини в романі Ф. Рогового.

Протиставлення концептів колоніального і козацького приводить оповідача до замислення про майбутнє України і світу: що переможе? Сьогодні надактуально лунає голос з роману: «... коли ж воно настанеться та справедливість на цім забреханім до самих, до основ чортячим світі?.. Смерть усмакувала чисті душі... до вічної, мабуть, пропасті» [5, с. 455]. Ф. Роговий не зупиняється на протилежності колоніального і козацького – він поширює цю суперечність на існування людства

й замислюється над результатом протистояння імперського і суверенного, тоталітарного і демократичного, кривди і Правди.

Ф. Роговий дає вражаючі за карбованим вербальним лаконізмом думки та емоції-узагальнення про долю України і поруч такої ж сили конкретику подій і переживань в існуванні однієї людини. Кинутих 1943 року гинути у водах і на березі Дніпра українців (маскувальна переправа – Букринський плацдарм) представляє в романі Яким, якого *наново прийшла влада* записала по рознарядці в *ізмєнники родини* і відправила до штрафної роти на погибель. Оповіді історій з життя окремих людей увиразнюють символічні образи: образ Дніпра як безмірної могили «всіх топляників на всіх піддурних переправах», образ поминального хліба, який Митько відламує і «розсіває, мов зерно, крихтами в море: шукай на дні, Якиме, пане-брате, якщо доглянешся їх, крихот наших, дрібних-дрібних, як сльози наші» [5, с. 455]. Дніпро як уособлення історії України і поминальний хліб як пам'ять про неї означають і викриття колоніального, байдужого до життя українців сенсу московсько-імперської влади, і козацьку єдність нації, кризь час.

Сенсом концепту колоніального у творі є думка про груповий злочин проти українців, який було вчинено за СРСР, цей злочин карається жорсткіше, ніж індивідуальний. Тому сховатися за фразу «такий був час, така була згори вказівка», як намагається Прокіп Більшовик, не вийде. Гріх без прощення, бо виправдання немає.

Нова Січ, Чесна Січ, Січ-мати – так Митько називає свій омріяний простір. У цьому просторі будуть й коні – обов'язкові учасники козаччини як явища. Українська земля, вода, люди і коні, а ще предківські правила життя, щирість, правдивість стосунків, – так малює автор малу модель України, яка має бути збережена за всіх науково-технічних прогресів. Основи, підвалини, природні й духовні, мають бути незмінними. Аксіологічні сенси концепту козацького набувають надчасового значення.

Про життя за советів автор говорить влучно й лаконічно. «... жили казармою, тюрмою і гуртожитком». І образно називає ментальні наслідки існування, керованого «страхами і дарунками». «Мабуть, лиш через це мені сниться все життя вовча зграя, що нападає на село, а люди затинаються за кілля братись» [5, с. 478]. Це передбачення Феодосія Рогового. Московська вовча зграя нині напала на Україну, але ж були Майдани, яких письменник уже не побачив, минуло 30 років

незалежності, тож за кілля українці взялися, хай і не всі.

Ф. Роговий написав про те, що не повинно «утонати в Часі» [5, с. 482]. Він має свою філософію непроминального. У ньому, поруч з іншими цінностями, козацький дух українців. Протилежність колоніального і козацького образно змалювано в розповіді про козацькі могили. «діти сталінського вчення, рятуючи свої тлінні животи... розкрадають козацькі могили – ночами та присмерками, присмерками та ночами возять із них землю собі на городи» [5, с. 483]. Блюзнірству *місцевих паничів* протиставлено святість козаків, які ці могили насипали. «... бо козацька земелька, започинами та шапками наношена, чиста-чистісінька, як козацьке сумління, і повнісінька снаги первісної, отрутами-хворістю не начинена» [5, с. 483]. Автор повертає читача до козацького духовного здоров'я, аби загоїти ментальні рани, завдані колоніальним становищем України, зокрема за СРСР.

Блюзнірство *дітей сталінського вчення* в романі показано не раз, приміром, у розповіді про те, як комсомолец Герасько «повиривав з м'ясом образи і сухозлотицю» в батьківській хаті, як «пхнув батька в груди, що й на ногах не встояв» – «вирвав з рук налигач, тяг корову в колгосп». Батько не пережив наруги. Зображено й протилежний Гераськовому, козацький характер – Вікентія Різничинця. «... лупатиме камінь, хоч і скованими руками, рушитиме греблю давно пробудженою ніжністю, о Вікентію, пане-брате» [5, с. 493]. Звертання *пане-брате* проходить через увесь роман, також оприявлюючи сенс концепту козаччини. Шляхетність, братерство, саможертвовність заради чогось святого і заради товариша притаманні тим, до кого саме так звертається оповідач.

У житті Вікентія, спільно з яким Митько Михайлик задумав створити Нову Січ, паном-братом став у часи Другої світової війни (оповідач називає її *фашистська*) *святий Дядько з Нової Землі*: українець, засуджений у СРСР за політику, воював у штрафроті і потрапив у полон до німців. Порятунку Вікентію, молодому, 17-річним забраному німцями на роботу в Німеччину, життя на шахті у Вестфалії. Зазначимо автобіографічний момент, яких у творі чимало: Ф. Роговий також був остербайтером за війни.

Автор зображує козацькі цінності, козацькі стосунки і навіть козацьке побутування. Побутові деталі описано докладно, точно й шанобливо. Вікентій планує: «– Зроблю собі бурдей або козацьку землянку <...> оце викопає запоро-

жець яму, обставить її чим там попало, обліпить, обмаже, поставе <...> мечеть, цебто піч (хліб пекти), зроби кабицю (страву варити) та й живе» [5, с. 498]. Ф. Роговий вводить козацький дух і цінності у свою систему філософії існування, де гармонійно поєднано сквородинівську простоту й близькість до природи з потребою утривалення національних волелюбних засад, для українців – козаччини.

Письменник проводить лінію колоніальних утисків України від Петра І, називаючи устами Вікентія більшовицьких діячів *негласні наймити Петрові* і окреслюючи спільну мету московитів: «... вони, негласні наймити Петрові, заселяють нас до утисків, щоб видушити козацьку волю» [5, с. 523]. Завдання, поставлене героєм твору перед українцями, нині найактуальніше: «Нам, каже вже за двором, треба раз і назавжди розібратися і сказати грабителям, хто хазяїн землі на Україні, і доки ми перед ними будемо зменшатися...» [5, с. 524]. До зменшення привчали колонізатори. Сенсом концепту колоніального є й спотворення національної пам'яті. Селянка Лукія каже: «Бач, яка то каналія, – хоч би й Петро перший!.. Махно ізменник, а він цяця... ні, не Махно... цього вже більшовики дурили... Мазепа!» [5, с. 535].

Ще один сенс колоніального: нівеляція поняття батьківщина. Оповідач, учитель, міркує (суголосно зі словами з листа Володимира Короленка до Луначарського, що наводить автор): «Я не до ладу подумав собі: марне, зовсім марне стараються вбивати в людині дух любові до батьківщини, до вітчизни... во ім'я інтернаціоналізму» [5, с. 535]. Емоційність, аксіологічність і екзистенційність притаманні стилю Ф. Рогового – прирізом, патріотизм Митька виражено через його самоаналіз: «... скільки перетерпиш тих образ та насмішок через свій такий норов, що України тобі хочеться, як було маминої ласки... або й дужче...» [5, с. 539]. Багатство сенсів у романі поєднано з багатством художніх прийомів їх оприявлення та оригінальністю, свіжістю художнього мовлення. Яскравий гумор – також один із таких прийомів. «... ото так закрутилися на одній шостій земної кулі, що у вічу геть потемніло. Повитріщалися тепер на свою на пройдену путь і аж не віриться, що таке втнули, небувале, небачене, в окремо взятій первопрхідній країні, флагмані мирової революції, де, звиняй, не стає ні ума, ні совісті,

ні честі» [5, с. 541]. Гумор сусідить з трагізмом, і в цьому також козацька стійкість і воля. «Чому рідна моя земля безконечно закута...» – питання, яке лунає у творі і є нервом оповіді.

У важкий час, як нині для кожного з нас, герої роману не жде допомоги ні від кого – «нема матері, нема батька, не тулиться рідня» – проте є джерело сили, наснаги для спротиву: «Ждатиму з Хортиці, від моїх духовних ангелів-хранителів... І від тебе, Боже вічний <...> Шануймося, діти козацької крові!» [5, с. 571]. «... ввійде Дніпро в свої козацькі береги» [5, с. 627] – нині прочитуємо не буквально, а символічно, Україна буде вільною і керуватиметься козацькою Правдою й мужністю.

Отже, концепти козацького і колоніального у їх протистоянні конкретизовано у таких сенсах. Концепт козацьке, поданий як природний для ментальності українців, містить сенси: свобода особистості, споконвічність духовних цінностей, вірність Правді, хоробрість і зятятість у боротьбі, право на власну землю і справедливість, відданість ученню Ісуса Христа і Вітчизні, екзистенційне прийняття козацької філософії існування, щирість і чесність стосунків, близькість до природи в побутуванні, пам'ять про козацтво як джерело наснаги у важкі для нації часи. Концепту колоніальне, що є чужим українській ментальності, притаманні такі сенси: злочини проти української людини і нації в цілому – куркулення, виселення, примусова праця, табори, насильницька колективізація, голод, виснажлива праця без винагородження, нерівність, відмова від споконвічного способу життя, потоптання святощів, нівечення природи, затоплення предківських земель; лицемірство, нівеляція особистості, спотворення історичної правди. Обидва концепти показано укоріненими в минулому, проте козацька сутність української людини зображена як понадчасова її характеристика, а колоніальне в існуванні української нації має бути припинене. Автор оприявлює ці сенси різноманітними, майстерними поетикальними засобами, позначеними яскравим ідіостилем, як от: потік емоцій, усно-розмовне діалектне мовлення персонажів, натуралістична деталь, сюрреалістична візія, життєва подія, гумор, мовна формула, образ-символ, інтертекстуальність. Перспективою дослідження є визначення інших концептів у романі Ф. Рогового «Гріх без прощення».

Список літератури:

1. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 100 с.
2. Дзюба І. Високо поцінований і мало прочитаний. *Роговий Ф. Свято останнього млива: романи*. Київ : Пульсари, 2015. С. 7–28.
3. Зубак Л. «До літературного портрета Феодосія Рогового». «Українська літературна газета», ч. 9 (365), вересень 2024. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/liubov-zubak-do-literaturnoho-portreta-feodosiia-rohovooho-2/> (дата звернення 29.09.2025).
4. Кримський С. Під сигнатурою Софії. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367 с.
5. Роговий Ф. Гріх без прощення. *Роговий Ф. Свято останнього млива: романи*. Київ : Пульсари, 2015. С. 409–654.
6. Роговий Ю. Довга дорога до «Свята...» (слово для Батька): художньо-документальна повість. *Рідний край*. 2014. № 2 (31). С. 13–35.

Tokman H. L. COSSACK VERSUS COLONIAL IN FEODOSIY ROGOVY'S NOVEL “SIN WITHOUT FORGIVENESS”

The article is devoted to the novel “Sin without Forgiveness” by Feodosii Rogovy (1925–1992), which was the last in the author’s creative biography. The problem of defining concepts is raised, in particular, an attempt is made to outline the concepts of the political science direction that are opposite in content – colonial, Cossack. The meanings that these concepts contain are read in the text of the novel, and their semantic opposition is proven. The author’s style is also in the spotlight, and the poetic means of expressing the meanings of both concepts are investigated. The theoretical basis of the study is the method of conceptual analysis, inherent in cognitive literary studies. The concepts are considered in their semantic fullness and artistic and figurative embodiment in the text. The concept of Cossack, presented as natural for the mentality of Ukrainians, contains the following meanings: freedom of the individual, the originality of spiritual values, loyalty to the truth, bravery and courage in battle, the right to one’s own land and justice, devotion to the teachings of Jesus Christ and the Fatherland, existential acceptance of the Cossack philosophy of existence, sincerity and honesty of relationships, closeness to nature in everyday life, memory of the Cossacks as a source of inspiration in difficult times for the nation. Repression, forced labor, camps, forced collectivization, hunger, exhausting work without remuneration, inequality, rejection of the original way of life, trampling on sacred things, destruction of nature, flooding of ancestral lands. This is what makes up the concept of the Soviet-colonial, revealed in the novel in the life stories of the characters of the work. F. Rogovy extends the contradiction of the colonial and the Cossack to the existence of humanity and reflects on the result of the confrontation of the imperial and the sovereign, the totalitarian and the democratic, the injustice and the truth. The meanings of the concepts are embodied in such artistic phenomena as: the flow of emotions, the oral-conversational dialect speech of the characters, the naturalistic detail, the surrealist vision, the life event, the humor, the linguistic formula, the image-symbol, the intertextuality.

Key words: *the novel by Feodosii Rogovy, the concept, the colonial, the Cossack, the meaning, the nation, the personality, the poetics.*

Дата надходження статті: 22.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025